

УКРАЇНСЬКА ЕКОНОМІКА ПІД ЧАС ВОЄННОЇ АГРЕСІЇ РФ І В ПЕРІОД ПІСЛЯВОЄННОГО ВІДНОВЛЕННЯ

UKRAINIAN ECONOMY DURING
THE MILITARY AGGRESSION OF THE RUSSIAN
FEDERATION AND IN THE PERIOD
OF POST-WAR RECONSTRUCTION

<https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.028>

УДК 339.545

JEL: F14, Q02, Q17

Т.О. ОСТАШКО, д-р екон. наук, член-кореспондент НААН України,
головний науковий співробітник відділу
секторальних прогнозів та кон'юнктури ринків
ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України»
вул. Панаса Мирного, 26, 01011, Київ, Україна
e-mail: tostashko@ukr.net
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5550-5864>

ЗЕРНОВИЙ ЕКСПОРТ УКРАЇНИ В УМОВАХ ВІЙНИ *

Розглянуто проблеми експорту зерна з України в умовах війни і проаналізовано шляхи їх вирішення. Досліджено вплив війни в Україні на світові ціни на зерно і на ситуацію щодо продовольчої безпеки у світі. Визначено ризики втрати експортних ринків вітчизняного зерна, а також ризики, пов'язані з експортом морським зерновим коридором і «смугами солідарності» Україна — ЄС. Оцінено вплив ризиків воєнного часу на експортні ціни українського зерна і розподіл втрат у ціні уздовж цінового ланцюга від виробників зерна до експортерів.

Ключові слова: зерновий експорт; «смуги солідарності»; Чорноморська зернова ініціатива; світові ціни; ціни виробників.

Україна є провідним експортером зерна у світі. У період 2016/17—2020/21 маркетингових років частка України у світовій торгівлі пшеницею становила 10 %, кукурудзою — 15 %, ячменем — 15 %¹. При цьому

* Статтю підготовлено в рамках виконання НДР «Трансформація ринків товарів і послуг в умовах цифровізації економіки» ДУ «Інститут економіки та прогнозування НАН України» (державний реєстраційний № 0123U102682).

Ц и т у в а н н я: Осташко Т.О. Зерновий експорт України в умовах війни. *Економіка України*. 2023. № 8. С. 28—46. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2023.08.028>

© Видавець ВД «Академперіодика» НАН України, 2023. Стаття опублікована на умовах відкритого доступу за ліцензією CC BY-NC-ND license (<https://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/4.0/>)

експорт зернових формує понад 18 % у вартості вітчизняного товарного експорту (2021 р.), а під час війни його частка в товарному експорті країни зросла до 20,6 % (2022 р.). З початку повномасштабного вторгнення РФ в Україну експорт вітчизняного зерна, понад 99 % обсягів якого здійснювалося морським транспортом, був заблокований унаслідок окупації портів Бердянська, Маріуполя, Скадовська і Херсона, а також блокування суден з українським зерном у інших портах Чорного моря. В умовах воєнних дій відновлення і розвиток зернового експорту України мають стратегічний характер як для вітчизняної економіки, так і для продовольчої безпеки країн світу, залежних від імпорту українського зерна.

Отже, **мета статті** — дослідити проблеми зернового експорту України в умовах війни, проаналізувати шляхи їх вирішення і вплив на учасників вітчизняного зернового ринку і на світовий ринок зерна в цілому.

ШЛЯХИ ВІДНОВЛЕННЯ ЗЕРНОВОГО ЕКСПОРТУ

Найбільш очевидним рішенням проблеми відновлення зернового експорту в умовах блокування військовими кораблями РФ українських портів у Чорному морі став пошук нових портів для експорту сільськогосподарських товарів за допомогою країн ЄС, які сприяли створенню спеціальних маршрутів для українських товарів, так званих «смуг солідарності» (solidarity lanes). Це дозволило Україні експортувати продовольство через порти Балтійського моря — Гданьск і Гдиню в Польщі, Клайпеду в Литві, які готові перевантажувати додаткові обсяги зерна та інших товарів з України. Іншим варіантом є зерновий термінал у порту Констанца, Румунія. Обидва варіанти потребують значних інвестицій у розвиток залізничних терміналів на кордоні. Проблеми полягають також у різній ширині європейської та української залізничних колій.

«Смути солідарності» Україна — ЄС були започатковані наприкінці травня 2022 р. Європейською комісією і прикордонними країнами — членами ЄС: Чехією, Польщею, Румунією і Словаччиною. «Смути солідарності» є важливими коридорами для експорту сільськогосподарської продукції з України, а також експорту та імпорту інших товарів усіма можливими маршрутами, включаючи залізничний, автомобільний і річковий транспорт. «Смути солідарності» — єдиний варіант для експорту всіх інших несільськогосподарських українських товарів до решти світу та імпорту всіх необхідних Україні товарів, зокрема пального й гуманітарної допомоги. Першочерговими пріоритетами для розбудови «смуг солідарності» були визначені, по-перше, додатковий вантажний рухомий

¹ Grain Market Report. GMR Summary Tables. *International Grains Council*. 2022. Mar 17. URL: https://www.igc.int/en/gmr_summary.aspx (дата звернення: 01.06.2023).

склад, судна й вантажівки, по-друге, збільшення пропускної спроможності транспортних мереж і перевантажувальних терміналів за рахунок пріоритетності експортних перевезень української сільськогосподарської продукції і термінового переміщення мобільних зерноавантажувачів на відповідні прикордонні термінали для прискорення перевалювання, по-третє, прискорення митних операцій та інших перевірок і, по-четверте, забезпечення складських потужностей для зберігання продукції на території ЄС².

Протягом дії «смуг солідарності» з 1 червня 2022 р. станом на 30 квітня 2023 р. через них було перевезено 18,5 млн т сільськогосподарської продукції³. Проте вони швидко досягли меж пропускної спроможності, мають вузькі місця і високі витрати на логістику. Для їх підтримки й подальшого збільшення пропускної спроможності Європейська комісія виділила 250 млн євро і планує мобілізувати ще 50 млн євро. З цією ж метою залучаються кошти Європейського інвестиційного банку, Європейського банку реконструкції та розвитку і Світового банку⁴. За посередництва ООН і Туреччини 22 липня 2022 р. було досягнуто угоди про відкриття безпечного морського гуманітарного коридору в Чорному морі (Чорноморська зернова ініціатива), дія якої була припинена 17 липня 2023 р. через відмову РФ на її подовження.

Аналіз вітчизняного сільськогосподарського експорту «смугами солідарності» і морським зерновим коридором під час війни проведено на основі даних моніторингу експорту морськими шляхами в рамках Чорноморської зернової ініціативи, залізничними і автомобільними «смугами солідарності», які публікуються на сайті Української зернової асоціації (УЗА)⁵. Станом на 30 квітня 2023 р. з трьох українських портів — Одеси, Чорноморська і Південного — вийшли 925 суден із зерном та іншим продовольством. Розблокування морського експортного маршруту допомогло подолати глобальну кризу продовольчої безпеки, знизити світові ціни на зерно і пришвидшити експорт сільськогосподарської продукції України.

За дев'ять місяців дії Чорноморської зернової ініціативи, станом на 30 квітня 2023 р., було експортовано морським шляхом 29,2 млн т зерна та

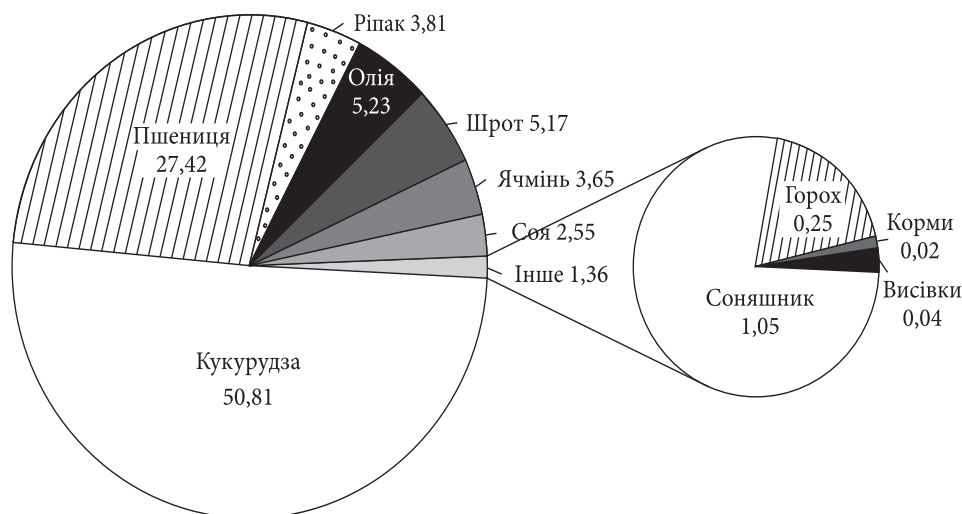
---

² European Commission to establish Solidarity Lanes to help Ukraine export agricultural goods. *European Commission*. 2022. May 12. URL: https://transport.ec.europa.eu/news/european-commission-establish-solidarity-lanes-help-ukraine-export-agricultural-goods-2022-05-12_en (дата звернення: 01.06.2023).

³ Стан зовнішньої торгівлі продукцією АПК. УЗА. 2023. 30 квіт. URL: <https://uga.ua/eksportni-pokazniki/> (дата звернення: 30.04.2023).

⁴ Joint Declaration — 1 billion euro mobilised for Solidarity Lanes to increase global food security and provide a lifeline for Ukraine's economy. *European Commission*. 2022. Nov 11. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/statement_22_6825 (дата звернення: 01.06.2023).

⁵ УЗА. 2023. URL: <https://uga.ua/> (дата звернення: 01.06.2023).

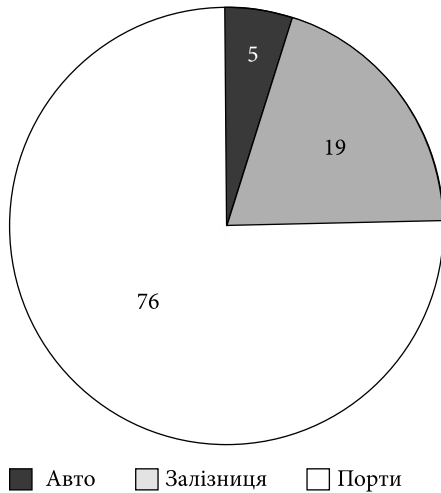
Рис. 1. Товарна структура експорту сільськогосподарської продукції морським зерновим коридором у період з 1 серпня 2022 р. по 30 квітня 2023 р., %

Джерело: побудовано авторкою за: Статистика зернового коридору. УЗА. 2023. URL: <https://uga.ua/statistika-zernovogo-koridoru/#undefined> (дата звернення: 30.04.2023).

інших продуктів харчування, у тому числі 14,8 млн т кукурудзи, 8 млн т пшениці, 1,1 млн т ячменю (рис. 1).

Понад половину (50,8 %) обсягів експорту морським зерновим коридором формувала кукурудза, значні запаси якої накопичилися в зернохранилищах України і які необхідно було якнайшвидше вивезти, щоб вивільнити місце для пшениці нового врожаю 2022 р. Найбільшими імпортерами кукурудзи стали Китай (у межах кредитних договорів між Державною продовольчо-зерною корпорацією України і Експортно-імпортним банком Китаю) та Іспанія (країна — чистий імпортер кормів). До Китаю було експортовано 4,9 млн т кукурудзи, або 33 % усього обсягу її експорту морським зерновим коридором від початку його дії і до 30 квітня 2023 р. До Іспанії — відповідно, 2,7 млн т, або 18 %. На пшеницю припало 27,4 % перевезень морським зерновим коридором, що стало чинником зниження світових цін на продовольчу пшеницю і сприяло подоланню кризи продовольчої безпеки в бідних країнах Африки і Азії. У межах Чорноморської зернової ініціативи пшениці було експортовано до країн, що розвиваються, 65 % і до розвинутих країн — 35 %.

Розблокування морських портів і розбудова «смуг солідарності» лише частково вирішили проблему експорту зерна з України. Протягом 2022 р. було вивезено 57,9 % обсягів пшениці, 40,1 % ячменю і 102,6 % кукурудзи порівняно з масштабами експорту в попередньому році (табл. 1). Усього вартість зернового експорту у 2022 р. склала 77,4 % від аналогічного показника 2021 р. Вартість експорту пшениці дорівнювала 56,7 %, ячменю — 38,1 %, а кукурудзи — 102,4 % від вартості експорту відповід-

Рис. 2. Структура обсягів експорту зернових з України в період з 1 березня 2022 р. по 30 квітня 2023 р. за видами транспорту, %

Джерело: побудовано авторкою за: Стан зовнішньої торгівлі продукцією АПК. УЗА. 2023. URL: <https://uga.ua/eksportni-rokazniki/> (дата звернення: 30.04.2023).

них зернових товарів 2021 р. Найбільш активно у 2022 р. вивозили кукурудзу, що зумовлено значними обсягами залишків її урожаю 2021 р. на складах.

У результаті повномасштабного вторгнення РФ в Україну змінилася структура експортних перевезень зерна за видами транспорту. Якщо у 2021 р. 99,1 % експортних перевезень зернових здійснювалися морськими шляхами, то в період з 1 березня 2022 р. по 30 квітня 2023 р. частка перевезень зерна морським транспортом зменшилася до 76 %, натомість до 19 % збільшилася частка перевезень залізницею і до 5 % автотранспортом (рис. 2), тобто завдяки розбудові «смуг солідарності» в структурі перевезень істотно зросла частка наземного транспорту.

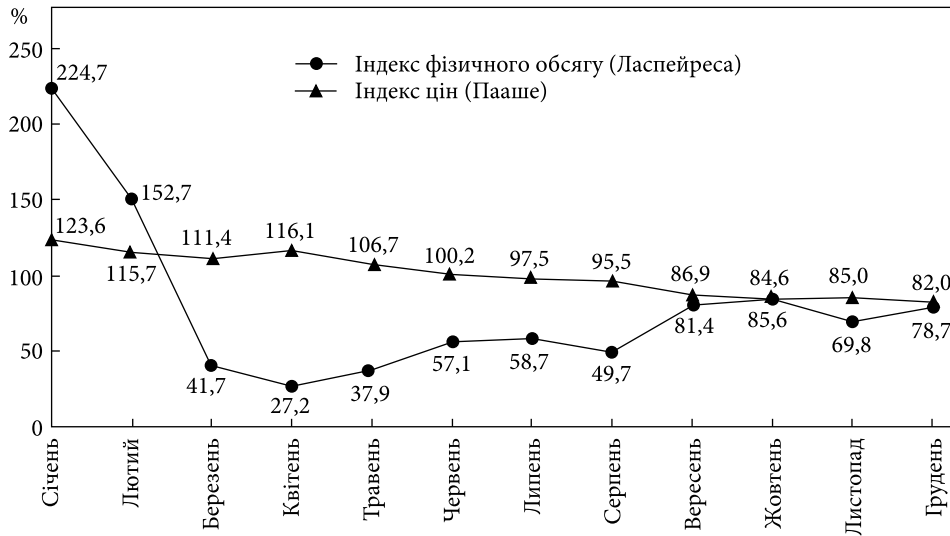
Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну індекси фізичного обсягу експорту зернових впали з 224,7 % у січні 2022 р. до 27,2 % у квітні 2022 р. З початком дії «смуг солідарності» Україна — ЄС (започатковані в травні 2022 р.) індекс фізичного обсягу торгівлі зерновими зріс до 58,7 % у липні 2022 р. Після започаткування Чорноморської зернової ініціативи з 1 серпня 2022 р. індекс фізичного обсягу експорту зернових

Таблиця 1. Експорт зернових з України всіма видами транспорту у 2022 р.

Код і назва товарів згідно з ГС *	Експорт зернових			
	тис. дол.	% до 2021 р.	тис. т	% до 2021
10 зернові, з них	9 170 803	77,4		
1001 пшениця	2 678 054	56,7	11 223	57,9
1003 ячмінь	447 049	38,1	2 144	40,1
1005 кукурудза	5 992 448	102,4	25 177	102,6

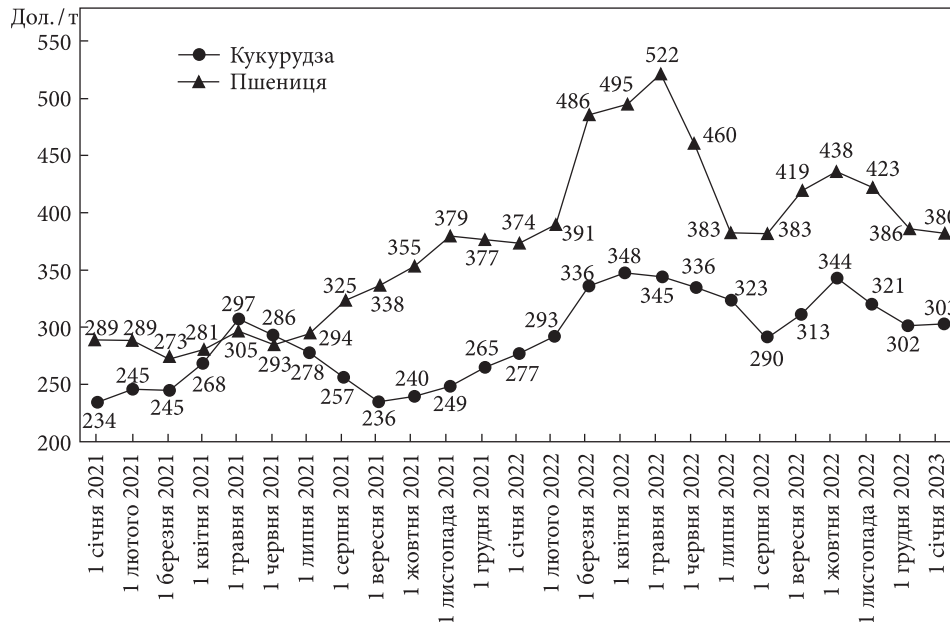
* — Гармонізована система опису і кодування товарів, що використовується для опису і класифікації продуктів на митниці (Harmonized Commodity Description and Coding System — HS).

Джерело: складено авторкою за: UN Comtrade Database. 2023. URL: <https://comtrade.un.org/data> (дата звернення: 30.04.2023).

Рис. 3. Індеси фізичного обсягу (Ласпейреса) і середніх цін (Пааше) в експорті зернових України в січні — грудні 2022 р., %

Джерело: побудовано авторкою за: Індеси фізичного обсягу, середніх цін та умов торгівлі у зовнішній торгівлі України товарами у січні — листопаді 2022 р. Державна служба статистики України. URL: <https://www.ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 01.06.2023).

Рис. 4. Динаміка світових цін на пшеницю і кукурудзу за період з січня 2021 р. по січень 2023 р., дол./т

Джерело: побудовано авторкою за: Commodity Markets. Publications and data. “Pink Sheet” Data. Monthly prices. World Bank. February 2023. URL: <https://www.worldbank.org/en/research/commodity-markets> (дата звернення: 01.06.2023).

збільшився до 85,6 % у жовтні 2022 р., проте наступного місяця зменшився до 69,8 % під впливом заяв РФ щодо виходу із зернової ініціативи, термін дії якої спливав 22 листопада, а в грудні 2022 р. відновив зростання. На рис. 3 наведено індекси фізичного обсягу (Ласпейреса) і середніх цін (Пааше) в зовнішній торгівлі (експорті) України зерновими у січні — грудні 2022 р. Для розрахунків цих індексів Державна служба статистики України використовує середньорічні показники експорту однорідних товарів за попередній рік і аналогічні дані за поточний період, за якими розраховують показники кількості й вартості⁶.

Індекс цін Пааше в зовнішній торгівлі зерновими України зменшився за період війни з 115,1 % у лютому 2022 р. до 82,0 % у грудні 2022 р., незважаючи на різке зростання внаслідок повномасштабного вторгнення РФ в Україну світових цін на пшеницю в період з 1 березня до 1 травня 2022 р. І надалі, з початком дії Чорноморської зернової ініціативи, Україна не могла скористатися високими світовими цінами на зернові через подорожчання експортної логістики як морськими, так і наземними шляхами. Якщо світові ціни на пшеницю і кукурудзу на умовах FOB (франко-борт) після повномасштабного вторгнення РФ з 1 березня 2022 р. і до 1 січня 2023 р. перевищували світові ціни попереднього року за аналогічний період (рис. 4), то експортні ціни FOB на зерно в Україні протягом липня — грудня 2022 р. були нижчими від рівня середньозваженої ціни відповідного періоду попереднього року (див. рис. 3).

ВПЛИВ ВІЙНИ НА ПРОДОВОЛЬЧУ БЕЗПЕКУ В КРАЇНАХ СВІТУ

Ураховуючи провідні позиції України на світових ринках зерна, блокування зернового експорту з України від початку повномасштабної війни викликало глибоке занепокоєння міжнародних організацій [1, с. 31—32; 2, с. 41—44]. Протягом п'яти довоєнних років Україна забезпечувала 15 % світового експорту кукурудзи і ячменю і 10 % пшениці⁷. Різке скорочення обсягів постачання зернових з України стало істотним чинником зростання світових цін на продовольство. Розглянемо динаміку світових цін на пшеницю і кукурудзу в період з січня 2021 р. по січень 2023 р. (див. рис. 4). Протягом 2021 р. світові ціни на пшеницю зросли з 289 до 374 дол. / т, тобто на 29,4 %. Динаміка зростання світових цін на кукурудзу протягом 2021 р. була помірною, з характерними сезонними коливаннями, і підвищення становило 18,4 %. У той рік зростання цін на продовольство зумовлювалося поширенням пандемії COVID-19, яке

⁶ Методологічні положення розрахунку індексів середніх цін, фізичного обсягу та умов торгівлі у зовнішній торгівлі товарами. URL: https://www.ukrstat.gov.ua/metod_polog/metod_doc/zed/zed_01.pdf

⁷ Grain Market Report. GMR Summary Tables. *International Grains Council*. 2022. Mar 17. URL: https://www.igc.int/en/gmr_summary.aspx (дата звернення: 01.06.2023).

призвело до порушення ланцюгів доданої вартості, збільшення витрат на виробництво продукції, а також посилення протекціонізму у світовій торгівлі агропродовольчими товарами.

Після повномасштабного вторгнення РФ в Україну стрімко прискорилося зростання світових цін на зернові. Рівень світової ціни на пшеницю станом на 1 березня 2022 р. перевищив його значення станом на 1 лютого 2022 р. на 24,3 %, а світова ціна на кукурудзу збільшилася протягом місяця на 14,7 %. Стрімке зростання цін на пшеницю тривало до травня 2022 р., тобто до початку розбудови «смуг солідарності». Станом на 1 травня 2022 р. світова ціна на пшеницю становила 522 дол. / т, що на 131 дол. (або на 33,5 %) вище ціни станом на 1 лютого 2022 р. При цьому в результаті подорожчання фрахту, тривалішого транзиту, відмінної якості зерна від українського витрати на торгівлю зерном у світі зросли на 13 %, що прискорило зростання світових цін на продовольство⁸. Останнє призвело до підвищення рівня інфляції і поглиблення бідності в багатьох країнах світу [3].

Відповідно до дослідження Chatham House [4], перебої у постачанні продовольства внаслідок російсько-української війни можуть мати широкомасштабні й довгострокові наслідки для світових цін, адже ринки агропродовольчої продукції є висококонцентрованими, тобто навіть незначні зміни в попиті й пропозиції здатні мати серйозні наслідки для стабільності цін і ринку. Більше того, дослідники з Chatham House вказують на ймовірність дуже серйозних «хвильових ефектів» або «каскадів ризиків» для економік і суспільств у всьому світі, подібних до тих, що виникли на фоні кризи цін на продовольство у 2010—2011 рр., яка призвела до харчових бунтів у багатьох країнах і стала фактором, що сприяв «арабській весні» й «мігрантській кризі» в Європі.

Професор Штефан фон Крамон-Таубадель (Геттінгенський університет, Німеччина) вважає, що до припинення воєнних дій і виведення військ РФ з території України ситуація з продовольчою безпекою у світі не покращиться [5]. Більше того, він передбачає, що глобальні ринки зерна, які були напруженими до вторгнення РФ в Україну, можливо, залишатимуться такими протягом багатьох років.

На відміну від цих висновків, результати досліджень А. Роуза (A. Rose), Ч. Женьхуа (Ch. Zhenhua) і У. Дена (W. Dan) з Університету Південної Кароліни, США [6], проведених з використанням мультирегіональної моделі GTAP, вказують на відносно незначний вплив зменшення експорту зерна з України і РФ до країн Близького Сходу частково через те, що імпорт з інших країн і регіонів компенсує експорт зерна до цього регіону. Слід зазначити, що цей сценарій виявився найбільш близьким

⁸ Durisin M., Parija P., Anghel I. War in Ukraine Wreaks Havoc on \$120 Billion Global Grains Trade. *Bloomberg*. 2022. Apr 08. URL: <https://www.bloomberg.com/news/newsletters/2022-04-08/supply-chain-latest-ukraine-war-grains-trade-havoc> (дата звернення: 01.06.2023).

до розвитку ситуації на світовому зерновому ринку не лише внаслідок релокації світових торговельних потоків, але і через часткове відновлення експорту зерна з України.

Започаткування «смуг солідарності» в травні 2022 р., поряд з очікуванням нового врожаю, стало чинником зниження цін на пшеницю з травня по липень 2022 р. Так, з 1 травня по 1 липня світова ціна на пшеницю знизилася з 522 до 383 дол., тобто на 36,3 %, що покращило ситуацію з продовольчою безпекою у світі. З 1 серпня 2022 р. запрацював морський зерновий коридор для експорту з України, що стало чинником стабілізації світових цін на зерно, хоча зростання вартості фрахту суден і страхування вантажів, довготривалі очікування інспекцій у межах Чорноморського зернового коридору впливали на ціни в бік їх збільшення.

За даними UNCTAD, 20 % пшениці в межах Чорноморської зернової ініціативи було експортовано в найменш розвинуті країни — Бангладеш, Ємен, Ефіопію, Джибуті⁹. Всесвітня продовольча програма ООН (World Food Programme — WFP), яка перед війною купувала в Україні половину своїх запасів зерна, відновила відвантаження пшениці з чорноморських портів. Станом на 31 січня 2023 р. WFP здійснила перевезення понад 380 тис. т пшениці на 13 суднах до Ефіопії, Ємену, Джибуті, Сомалі й Афганістану¹⁰. У вересні й жовтні 2022 р. світові ціни на зерно почали незначно зростати, але знову впали в листопаді й грудні 2022 р. Збереження українського зернового експорту залишається суттєвим чинником забезпечення глобальної продовольчої безпеки.

ЗАГРОЗА ВТРАТИ ЕКСПОРТНИХ РИНКІВ ЗЕРНА

РФ підсилила свою конкурентоспроможність на світовому ринку зерна після повномасштабного вторгнення в Україну завдяки збільшенню можливостей постачати недорого пшеницю на чутливі до ціни ринки Близького Сходу і Північної Африки, де вона була основним конкурентом України до початку війни [1, с. 32—33]. У 2022/23 маркетинговому році РФ очолила п'ятірку найбільших експортерів пшениці приблизно з 20 % частки світового експорту пшениці, за нею йдуть ЄС (16 %), Австралія (12,5 %), Канада (12,5 %) і США (11 %) ¹¹. У передвоєнному 2021 р. РФ також була найбільшим експортером пшениці у світі з часткою 18 % на світовому ринку; Україна посідала п'яте місце з часткою 10 % світового експорту пшениці.

⁹ A trade hope. The role of the Black Sea grain initiative in bringing Ukrainian grain to the world. UNCTAD. 2022. Oct 20. URL: <https://unctad.org/a-trade-hope> (дата звернення: 01.06.2023).

¹⁰ Infographic — Ukrainian grain exports explained. European Council. 2023. May. URL: <https://www.consilium.europa.eu/en/infographics/ukrainian-grain-exports-explained/> (дата звернення: 01.06.2023).

¹¹ Global Wheat Stocks and Exports. AGFLOW. URL: <https://www.agflow.com/agricultural-markets/global-wheat-export-russia-to-head-the-top-5/> (дата звернення: 01.06.2023).

РФ, яка своєю агресією спричинила загрозу продовольчій безпеці в країнах, залежних від імпорту української пшениці, користується даною ситуацією для витіснення України із зернових ринків цих країн, удаючись до широкого спектра заходів: блокування суден з українським зерном у портах на початку вторгнення, затримки з проведенням інспекції суден у рамках Чорноморської зернової ініціативи, висування нових умов для продовження зернової угоди, крадіжки українського зерна на тимчасово окупованих територіях. Зміцненню позицій РФ на світовому ринку зернових та інших агропродовольчих товарів сприяло звільнення цих товарів з-під санкцій, запроваджених з міркувань підтримки продовольчої безпеки у світі західними країнами проти неї у сфері торгівлі. Це посприяло процесам релокації торговельних потоків на ринках продовольства і посилило ризики втрати експортних агропродовольчих ринків для України. У висновках Європейської Ради від 23—24 червня 2022 р. лідери ЄС підкреслили, що санкції ЄС проти РФ дозволяють вільний потік сільськогосподарської та харчової продукції і доставку гуманітарної допомоги¹². Казначейство США 24 березня 2022 р. також видало загальну ліцензію № 6А, яка звільняє від санкцій російські сільськогосподарські товари, включаючи виробництво, транспортування і продаж добрив. Станом на 31 липня 2023 р. відповідні звільнення від санкцій російських сільськогосподарських товарів регулюються загальною ліцензією Казначейства США¹³. Угода щодо створення Чорноморського зернового коридору усунула перешкоди для експорту зерна і добрив з РФ. Відповідні положення щодо послаблення санкцій формально не присутні в зерновій угоді, але, за повідомленням міжнародних експертів, були узгоджені з США і ЄС¹⁴.

Такі суттєві винятки з режиму санкцій дозволили РФ скористатися високими світовими цінами на пшеницю і закріпити лідерські позиції на світовому ринку завдяки найкращій ціновій пропозиції. За даними Міністерства сільського господарства США, станом на 9 січня 2023 р. ціна на російську пшеницю була найнижчою серед основних постачальників зерна на світовий ринок — 311 дол. / т. Для порівняння: пшениця з Аргентини коштувала на цю дату 376 дол. / т, США — 374, Канади — 367, Австралії — 360, ЄС — 331 дол. / т¹⁵.

¹² *European Council*. 2022. Jun 24. P. 3. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/57442/2022-06-2324-euco-conclusions-en.pdf>

¹³ Office of Foreign Assets Control. Russian harmful foreign activities sanctions regulations. 31 CFR part 587. General license No. 6C. Department of the treasury. Washington, D.C. 2023. Jan 17. URL: <https://ofac.treasury.gov/media/930431/download?inline> (дата звернення: 31.07.2023).

¹⁴ Prokopenko A. Russia's return to grain deal is a sign of Turkey's growing influence. *Carnegie Endowment for International Peace*. 2022. Nov 8. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/88349> (дата звернення: 01.06.2023).

¹⁵ Grain: World Markets and Trade. Foreign Agricultural Service/Global Market Analysis. *USDA*. January 2023. URL: <https://apps.fas.usda.gov/psdonline/app/index.html#/app/downloads> (дата звернення: 01.06.2023).

Крім того, РФ цинічно користується створеною нею ж загрозою світовій продовольчій безпеці для розширення свого експорту за сприяння ООН у рамках Меморандуму про взаєморозуміння між Російською Федерацією і Секретаріатом ООН про сприяння просуванню російських продуктів харчування і добрив на світові ринки, підписаному 22 липня 2022 р.¹⁶

Проте існують чинники, що стримують процеси заміщення українського зерна російським на світових ринках. Санкції, накладені на російський фінансовий сектор, ускладнили експортерам зерна з РФ обробку платежів у банках, фрахт суден, фінансування торгівлі й страхування. За повідомленнями міжнародних експертів, хоча постачання продовольства звільнено від санкцій Заходу в інтересах боротьби за продовольчу безпеку, банки повільно обробляють транзакції або категорично відмовляються працювати з російськими фірмами, страхові компанії побоюються вести справи з РФ, судноплавні компанії не схильні ризикувати відправкою своїх суден у зону конфлікту і багато юрисдикцій закрили свої порти для суден, пов'язаних з РФ¹⁷.

РИЗИКИ «СМУТ СОЛІДАРНОСТІ»

Очевидно, що країни, через територію яких пролягають «смути солідарності» для вітчизняного зернового експорту, несуть певні ризики щодо здешевлення зерна і продуктів його переробки на внутрішніх ринках цих країн і зниження конкурентоспроможності продукції місцевих фермерів. Узимку 2023 р. в Польщі розпочалися протести місцевих фермерів проти ввезення українського зерна, пізніше вони відбулися в Румунії і Болгарії. Причиною стало накопичення на елеваторах Польщі значних обсягів зерна походженням з України, призначеного на експорт до «третіх» країн, і часткове його використання на внутрішньому ринку цієї країни. У результаті, незважаючи на те, що торговельна політика перебуває виключно в компетенції ЄС, уряди Польщі, Угорщини, Румунії, Словаччини і Болгарії запровадили з 19 квітня по 30 червня 2023 р. заборони на ввезення окремих видів української сільськогосподарської продукції, причому уряди Польщі й Угорщини заборонили також транзит зерна з України територією своїх країн. У відповідь на ці рішення 2 травня 2023 р. був прийнятий Регламент ЄС 2023/903 про автономні торговельні заходи, що звужив односторонню заборону на імпорт широкого переліку сільськогосподарської продукції окремих держав — чле-

---

¹⁶ Memorandum of Understanding between the Russian Federation and the Secretariat of the United Nations on promoting Russian food products and fertilizers to the world markets. UN. 2022. Jul 21. URL: https://news.un.org/pages/wp-content/uploads/2022/09/MOU_21_July_UN-Secretariat86.pdf

¹⁷ Prokopenko A. Why is Russia Jeopardizing the Ukraine Grain Deal? *Carnegie Endowment for International Peace*. 2022. Sep 16. URL: <https://carnegieendowment.org/politika/87930> (дата звернення: 01.06.2023).

нів ЄС лише до заборони імпорту пшениці, кукурудзи, соняшнику і ріпаку до Республіки Польща, Словацької Республіки, Угорщини, Республіки Болгарія та Румунії терміном дії до 5 червня 2023 р. (надалі подовжені до 15 вересня 2023 р.)¹⁸. При цьому транзит українського зерна не заборонявся, і окремо наголошувалося про можливість подовження заборони. Ці заходи будуть доповнені фінансовою підтримкою для фермерів у п'яти державах-членах і подальшими заходами для полегшення транзиту експорту українського зерна через «смуги солідарності» до інших держав-членів і «третіх» країн.

Можливість періодичного подовження дії автономних торговельних заходів ЄС створює додаткові ризики для вітчизняного експорту зерна «смугами солідарності».

ФОРМУВАННЯ ЕКСПОРТНИХ ЦІН НА ЗЕРНОВІ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВІЙНИ

На ринку зерна України сукупна пропозиція значно перевищує сукупний попит, а держава не має достатньо ресурсів для регулювання ринку шляхом застосування фінансових і товарних інтервенцій. Зерновий ринок характеризується монопольним ціноутворенням, а антимонопольний контроль цього ринку, на думку С.М. Кваші [7], не можна вважати ефективним. Розглянемо, під впливом яких чинників утворювалася ціна для виробників зерна після повномасштабної воєнної агресії РФ, і проведемо оцінки змін ціни на основі інформації операторів зернового ринку. Схему формування цінового ланцюга при експорті зерна представлено на рис. 5.

З метою уніфікації процесу ціноутворення у світовій практиці використовуються видані Міжнародною торговельною палатою Правила тлумачення торгових термінів, що містять опис базисних умов поставок, відомі під назвою Incoterms (International Commercial Terms). У цих правилах прописано різні базисні умови поставок, де передбачено, хто саме (продавець чи покупець) несе певні витрати логістики.

Виробник зерна, що знаходиться на початку ланцюга постачання товару на експорт, може продавати свою продукцію посередникам (які реалізують зерно для експорту або іншому посереднику) і безпосередньо експортерам (трейдерам). Ціна продукції, яка реалізується за вимогами EXW (франко-завод), є мінімальною порівняно з цінами на зерно за іншими умовами постачання, а всі витрати і ризики щодо його транспортування до місця призначення покладаються на покупця. Чинниками, що вплинули на зниження під час війни ціни для виробника на етапі передачі зерна посе-

¹⁸ Commission adopts exceptional and temporary preventive measures on limited imports from Ukraine. *European Commission*. 2023. May 02. URL: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_23_2562 (дата звернення: 01.06.2023).

Рис. 5. Формування ціни на етапах просування зерна на експорт

Джерело: складено авторкою за: Терміни ІНКОТЕРМС 2020. *Inkoterm2020*. URL: <https://incoterm2020.com.ua/termini-inkoterm-2020/> (дата звернення: 01.06.2023).

реднику або трейдеру, є зростання вартості пального і збільшення маржі посередників (трейдерів). За інформацією від операторів ринку¹⁹, маржа трейдера в Україні складала до війни 4 дол. / т (тоді як у ЄС — 1 дол. / т), а під час війни зросла до 25 дол. / т з урахуванням ризиків.

На етапі ланцюга поставок зерна від виробника до порту істотно зросли транспортні видатки. Зокрема, при експорті «смугами солідарності» на цьому етапі «мінімум 180 дол. «з'їдає» доставка, наприклад, до румунського порту Констанца»²⁰. За оцінками Українського клубу аграрного бізнесу (УКАБ), вартість перевезень зернових після початку війни в гривні збільшилася в понад 4 рази²¹. Одним з чинників цього стало зростання середньої вартості оренди зерновозів в «Укрзалізниці» (зокрема, за оцінками УКАБ, у вересні 2022 р. вартість оренди зерновозів підвищилася на 110 % порівняно з вереснем 2021 р.).

Чинником, що зменшує ціни для виробників при експорті морським зерновим коридором, є зростання вартості фрахту суден в умовах воєнних ризиків і страхування вантажів. За інформацією операторів ринку, вартість фрахту суден зросла у 2—2,5 рази²².

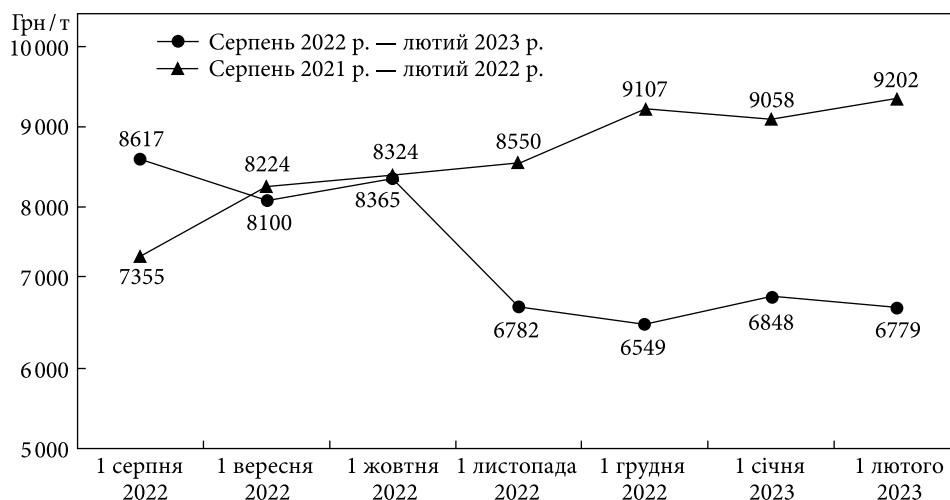
Вітчизняні експортери відзначають суттєві затримки з поверненням ПДВ, що також впливає на ціни закупок у виробників. Крім того, оскільки на період війни збережено використання фіксованого валютного кур-

¹⁹ Поляки не так заробляли на українських експортерах, як ваші посередники на аграріях, — польський трейдер. *Latifundist.com*. 2022. 20 жов. URL: <https://latifundist.com/interview/643-polyaki-ne-tak-zaroblyali-na-ukrayinskih-eksporterah-yak-vashi-poseredniki-na-agrariyah--polskij-trejder> (дата звернення: 01.06.2023).

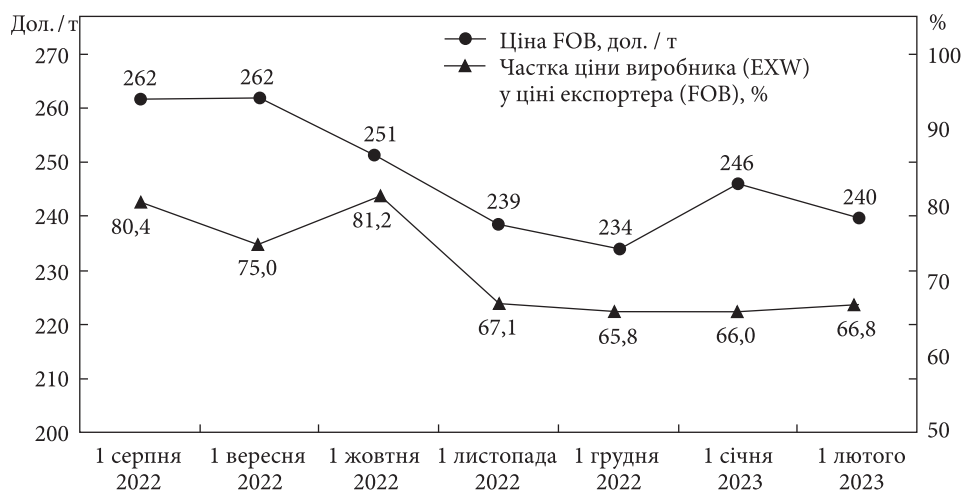
²⁰ Олексій Єромін: Якщо світова ціна пшениці становить умовно \$320 за тону, то \$180 «з'їдає» доставка з України до порту Констанца. *Agravery*. 2022. 21 лип. URL: <https://agravery.com/uk/posts/show/oleksij-eromin-akso-svitova-cina-psenici-standovit-umovno-320-za-tonnu-to-180-zidae-dostavka-z-ukraini-do-portu-konstanca> (дата звернення: 01.06.2023).

²¹ Опубліковано аналітичне дослідження «Аналіз впливу війни на агросектор України». *ucab*. 2022. 22 груд. URL: https://www.ucab.ua/ua/pres_sluzhba/novosti/opublikovano_analitichne_doslidzhennya_analiz_vplivu_viyni_na_agrosector_ukraini (дата звернення: 01.06.2023).

²² Сам привези і продай. Марія Сітак про трейдинговий бізнес ОССОЙО, пошук клієнтів в Європі та експорт агропродукції в умовах війни. *Latifundist*. 2022. 23 вер. URL: <https://latifundist.com/interview/640-sam-privezi-i-prodaj-mariya-sitak-pro-trejdingovij-biznes-ossojo-poshuk-klijentiv-v-yevropi-ta-eksport-agroproduksiyi-v-umovah-vijni> (дата звернення: 01.06.2023).

Рис. 6. Динаміка цін продажу пшениці 2-го класу на умовах СРТ-порт у портах Одеської області протягом дії зернового коридору в серпні 2022 р. — лютому 2023 р. порівняно з відповідним періодом попереднього року, грн / т з ПДВ
Джерело: побудовано авторкою за: торговельна платформа *Zernotorg.UA*. URL: <https://zernotorg.ua> (дата звернення: 01.03.2023).

Рис. 7. Динаміка експортних цін пшениці 2-го класу в портах Одеської області протягом дії зернового коридору, дол. / т і оцінки частки ціни виробника в ціні експортера, % за період з 1 серпня 2022 р. по 1 лютого 2023 р.
Джерело: побудовано авторкою за: торговельна платформа *Zernotorg.UA*. URL: <https://zernotorg.ua> (дата звернення: 01.03.2023).

су при продажі валюти, отриманої від експорту (з 1 березня 2022 р. — 29,5 грн / дол., з 3 червня 2022 р. — 36,57 грн / дол.), курсова різниця спричиняє додатковий «податковий» тягар для експортерів, який перекладається на виробників.

Проілюструємо тенденції зниження цін за умов СРТ-порт (поставка на портовий елеватор) на пшеницю 2-го класу (продовольча пшениця) протягом дії зернового коридору в портах Одеської області (рис. 6).

Станом на початок дії зернового коридору 1 серпня 2022 р. ціна пшениці 2-го класу за умов СРТ-порт у портах Одеської області становила 8617 грн/т з ПДВ і була на 17,2 % вищою за відповідну ціну 1 серпня попереднього року. У 2021 р. ціни на пшеницю 2-го класу зростали протягом періоду до повномасштабного вторгнення РФ в Україну, і 1 лютого 2022 р. за умов СРТ-порт вона на 25,1 % перевищила відповідну ціну на 1 серпня 2021 р. Протягом дії зернового коридору в серпні 2022 р. — лютому 2023 р. ціни СРТ-порт на пшеницю 2-го класу, навпаки, різко знизилися. Станом на 1 лютого 2023 р. вона була на 21,3 % нижчою, ніж відповідна ціна на початку дії зернового коридору.

Станом на 10 листопада 2022 р. ціна пшениці 2-го класу для виробників становила 6298 грн, або 172,2 дол./т (за поточним фіксованим курсом гривні до долара), що було на 31 % меншим, ніж ціна (236 дол.) на початок дії зернового коридору 1 серпня 2022 р. Перед початком повномасштабного вторгнення РФ ціна на пшеницю 2-го класу для виробників при поставках на елеватор склала 302 дол./т, що було на 74,7 % вищим, ніж дана ціна станом на 7 листопада 2022 р.

Динаміка експортних цін на пшеницю 2-го класу на умовах FOB (включає ціну доставки в порт і вивантаження на судно, проходження митних процедур при експорті товару) показує, що ціни експортерів з початку дії зернового коридору 1 серпня 2022 р. до 1 лютого 2023 р. знижувалися не так стрімко, як ціни СРТ на складах у портах (рис. 7). Якщо при відкритті зернового коридору експортна ціна на пшеницю 2-го класу становила 262 дол./т, то станом на 1 лютого 2023 р. вона зменшилася до 240 дол./т, тобто на 8,4 %. За цей самий період ціна на умовах СРТ знизилася на 21,3 %. Це свідчить про те, що логістичні витрати були перенесені нижче по ціновому ланцюжку.

З урахуванням динаміки цін СРТ (рис. 6), фіксованого курсу долара до гривні для обміну експортної виручки (36,57 грн / дол.) і маржі посередників у воєнний час (25 дол./т) були розраховані оцінки частки ціни виробника пшениці в ціні експорту. Протягом дії зернового коридору ця частка зменшилася з 80,4 % у серпні 2022 р. до 66,8 % у лютому 2023 р. внаслідок перенесення на виробника зростання ризиків і витрат на логістику. В середньому частка виробника пшениці в ціні експортера становила протягом цього періоду 71,8 % у разі, якщо виробник не доставляв самостійно своє зерно на портовий склад. При самостійній доставці пшениці 2-го класу на портовий склад середня частка виробника становила 81,9 % в ціні експорту.

ВИСНОВКИ

Проведений аналіз дозволяє зробити такі висновки.

1. Чорноморська зернова ініціатива і розбудова «смуг солідарності» Україна — ЄС лише частково вирішили проблему експорту зерна з України. Усього зерновий експорт протягом 2022 р. становив 77,4 % від його обсягів у 2021 р.

2. Унаслідок розбудови «смуг солідарності» істотно змінилася структура перевезень зернових. Частка експорту в рамках Чорноморської зернової ініціативи в перші 14 місяців війни дорівнювала 76 %, а «смуг солідарності» — 24 %, тоді як до війни морським шляхом вивозилося понад 99 % зернових.

3. Різке зростання світових цін на продовольство і загроза продовольчій безпеці в бідних країнах Африки і Азії через повномасштабне вторгнення РФ в Україну показали, що збереження українського зернового експорту є істотним чинником забезпечення глобальної продовольчої безпеки. Розбудова «смуг солідарності» Україна — ЄС з кінця травня 2022 р. сприяла зниженню світових цін на пшеницю в липні порівняно з травнем минулого року на 36,3 %. Започаткування 1 серпня 2022 р. морського зернового коридору для експорту з України виступило наступним чинником стабілізації світових цін на зерно, хоча ризики воєнного часу при експорті українського зерна впливали на світові ціни на нього в бік зростання.

4. Українські виробники не змогли скористатися вигідною ціновою кон'юнктурою світових зернових ринків під час війни. Ціни реалізації виробниками зерна на експорт в умовах війни знизилися під впливом ризиків воєнного часу, а відповідні втрати перекладаються по зерновому ціновому ланцюгу переважно на нижню його ланку — виробника зерна.

5. Унаслідок війни в Україні відбувається релокація торговельних потоків світової агропродовольчої торгівлі, у край негативним наслідком якої є заміщення українського експорту російським.

6. З метою відновлення вітчизняного зернового експорту в повоєнний період доцільно:

- провести переговори щодо скасування тарифів і нетарифних обмежень з боку ЄС і країн G7 на кілька повоєнних років з метою закріплення торговельних преференцій, які були надані українському експорту послідовно на два роки під час війни;
- підтримувати діалог з профільними міністерствами і фермерськими об'єднаннями Польщі, Словаччини, Угорщини, Болгарії і Румунії з метою припинення практики заборони експорту сільськогосподарських товарів, зокрема пшениці й кукурудзи, до цих країн;
- продовжити роботу з країнами ЄС щодо розбудови «смуг солідарності» в період повоєнної відбудови з метою збільшення експорту сільгосппродукції залізничним і автомобільним транспортом.

В умовах війни експорт зернових з України критично залежить від політичних чинників, насамперед, від політики РФ, яка постійно погрожує припиненням дії морського зернового коридору з метою досягнення своїх цілей — послаблення санкцій у сфері фінансового сектору, збереження й нарощування власного експорту, послаблення позицій України на світових зернових ринках. РФ 17 липня 2023 р. направила Туреччині, Україні та ООН заперечення щодо продовження зернової угоди, і з 18 липня 2023 р. морський зерновий коридор припинив свою дію. В умовах відсутності гарантій безпеки судноплавства в північно-західній акваторії Чорного моря на невизначений термін вітчизняний експорт зерна врожаю 2023 р. опинився перед загрозою скорочення, а ситуація з продовольчою безпекою у світі знову загострилася. Невизначеність створюють також введені на вимогу фермерів п'яти країн ЄС автономні торговельні заходи ЄС, які обмежують експорт зерна з України, де прописано можливість подовження. Вплив зазначених ризиків на експорт вітчизняних зернових і ситуація з продовольчою безпекою у світі будуть предметом подальших досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Осташко Т.О. Сільськогосподарський експорт України в умовах війни і шляхи його відновлення. *Економіка України*. 2022. № 5. С. 26—37. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026>
2. Бородіна О.М. Воєнні загрози глобальній продовольчій безпеці та перші міжнародні реакції щодо подолання їх наслідків: політекономічний зріз. *Економіка України*. 2022. № 6. С. 41—53. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041>
3. Priss O., Pugachov M., Pugachov V., Yaremko I., Shchabelska V. The development of the world economy and the impact of the global food crisis 2022—2023. *Economic Affairs*. 2023. Vol. 68 (01s). P. 35-42. URL: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/development-world-economy-impact-global-food/docview/2804344934/se-2>
4. Benton T.G., Froggatt A., Wellesley L. The Ukraine war and threats to food and energy security. Cascading risks from rising prices and supply disruptions. Research Paper. April 2022. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2022-04/2022-04-12-ukraine-war-threats-food-energy-security-benton-et-al_0.pdf
5. Cramon-Taubadel S. Von. Russia's invasion of Ukraine — implications for grain markets and food security. *AGRAR DEBATTEN*. 2022. Mar 07. URL: <https://agrardebatten.de/agrarzukunft/russias-invasion-of-ukraine-implications-for-grain-markets-and-food-security/>
6. Rose A., Zhenhua C., Dan W. The economic impacts of Russia — Ukraine war export disruptions of grain commodities. *Applied Economic Perspectives and Policy*. 2023. Vol. 45 (2). P. 645-665. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/aep.13351>
7. Кваша С.М. Заходи аграрної політики в забезпеченні продовольчої безпеки. У: *Продовольча та екологічна безпека у воєнний і післявоєнний часи: право-*

ві виклики для України та світу. Міжн. науково-практ. конф. (Київ, 16 вересня 2022). Київ, НУБІП, 2022. 298 с. С. 17—23. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u381/zbirka_1.pdf#page=18

Надійшла 08.06.2023

Прорецензована 22.06.2023

Доопрацьована 11.07.2023

Підписана до друку 17.07.2023

REFERENCES

1. Ostashko T. Ukraine's agricultural export in the conditions of war and the ways of its recovery. *Economy of Ukraine*, 2023, No. 5, pp. 26-37. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.05.026> [in Ukrainian].
2. Borodina O. Military treats to global food security and first international reactions to overcome their consequences: political economy section. *Economy of Ukraine*, 2022, No. 6, pp. 41-53. <https://doi.org/10.15407/economyukr.2022.06.041> [in Ukrainian].
3. Priss O., Pugachov M., Pugachov V., Yaremko I., Shchabelska V. The development of the world economy and the impact of the global food crisis 2022-2023. *Economic Affairs*, 2023. Vol. 68 (01s). pp. 35-42. URL: <https://www.proquest.com/scholarly-journals/development-world-economy-impact-global-food/docview/2804344934/se-2>
4. Benton T.G., Froggatt A., Wellesley L. The Ukraine war and threats to food and energy security. Cascading risks from rising prices and supply disruptions. Research Paper. April 2022. URL: https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/2022-04/2022-04-12-ukraine-war-threats-food-energy-security-benton-et-al_0.pdf
5. Cramon-Taubadel S. Von. Russia's invasion of Ukraine — implications for grain markets and food security. *AGRAR DEBATTEN*, 2022, Mar 07. URL: <https://agrardebatten.de/agrarzukunft/russias-invasion-of-ukraine-implications-for-grain-markets-and-food-security/>
6. Rose A., Zhenhua C., Dan W. The economic impacts of Russia — Ukraine war export disruptions of grain commodities. *Applied Economic Perspectives and Policy*, 2023, Vol. 45 (2), pp. 645-665. URL: <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/epdf/10.1002/aep.13351>
7. Kvasha S. Agricultural policy measures to ensure food security. Food and environmental security in war and post-war times: legal challenges for Ukraine and the world. International workshop. Kyiv, September 16, 2022. Kyiv, The National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine, 2022, 298 p., pp. 17-23. URL: https://nubip.edu.ua/sites/default/files/u381/zbirka_1.pdf#page=18 [in Ukrainian].

Received on June 8, 2023

Reviewed on June 22, 2023

Revised on July 11, 2023

Signed for printing on July 17, 2023

Tamara Ostashko, Dr. Sci. (Econ.),
Corresponding Member of the NAAS of Ukraine,
Chief Research Fellow of the Department
of the Sectoral Forecast and Market Conditions
Institute for Economics and Forecasting of the NAS of Ukraine
26, Panasa Myrnoho St., Kyiv, 01011, Ukraine

GRAIN EXPORT OF UKRAINE IN THE CONDITIONS OF WAR

Ways and problems of grain export of Ukraine in the conditions of the war are studied. The main ways to restore grain exports are the Ukraine-EU “solidarity lanes” and the Black Sea Grain Initiative. However, these measures only partially solved the problem of grain exports from Ukraine in 2022 — at the beginning of 2023. In 2022, the Ukrainian grain exports decreased by 32.6% compared to the previous year’s volume of exports. The full-scale military aggression of the Russian Federation against Ukraine caused a sharp increase in world prices for wheat, and the initiation of “solidarity lanes” and the maritime grain corridor contributed to their significant decrease, particularly for grain. However, domestic grain producers and exporters were unable to take advantage of the rise in world grain prices in 2022 due to increased transport costs for transportation to ports, growth in intermediate sellers’ margins taking into account wartime risks, increased ship freight costs, etc. Corresponding losses in the price of grain when exported from Ukraine are transferred along the grain price chain mainly to its lower link — the grain producer. The producer’s share (on EXW terms) in the export price of 2nd class wheat decreased from 80% at the beginning of the maritime grain corridor activity to 67% when exported through the maritime grain corridor in February 2023.

Serious risks for the post-war recovery of Ukrainian grain exports are the relocation processes of trade flows in traditional grain export markets from the Black Sea region, primarily related to the replacement of Ukrainian grain with Russian grain. The development of Ukrainian grain exports would be boosted by the maximum distancing from the Russian Federation in the trade policy regarding the export of products within the Black Sea region at the expense of involvement in the trade flows of the Mediterranean region using the convention on the Pan-Euro-Med rules of origin.

Keywords: *grain export; “solidarity lanes”; Black Sea Grain Initiative; world prices; producer prices.*